

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ
ЛИТОВСКОЙ ССР

Е Ж Е Г О Д Н И К
И С Т О Р И И
Л И Т В Ы

Г о д 1987

ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1988

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES
OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEM BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1987

VILNIUS 1988

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER
LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISSCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1987

VILNIUS 1988

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS
PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1987 metai

VILNIUS „MOKSLAS“ 1988

BBK 63.3(2L)
Li237

Redakcinė kolegija:

Bronius VAITKEVICIUS (vyr. redaktorius), Alfonsas EIDINTAS, Vida KNIURAITĖ, Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS, Leonas MULEVICIUS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė), Tamara TARSILOVÁ, Adolfas TAUTAVICIUS, Irena VALIKONYTĖ, Regina ŽEPKAITĖ (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Redakcijos adresas:
232600 Vilnius, Kosciuškos 30

Išleista LTSR MA Istorijos instituto užsakymu

L 0503020908—225 Ž—88
M 854(08)—88

© LTSR MA Istorijos institutas, 1988

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS DIPLOMATINIAI RYŠIAI SU MOLDAVIJOS KUNIGAIKŠTYSTE 1492— 1501 METAIS

EGIDIJUS BANIONIS

XV a. antrojoje pusėje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau — LDK) tarptautinė padėtis gerokai komplikavosi. Rusų valstybės pradėtas rusų žemių vienijimas turėjo sukelti neišvengiamą jos konfliktą su LDK. Lenkijos feodalai vis labiau siekė unijos su LDK. Krymo totoriai puldinėjo LDK pietines žemes, ir kova su jais tapo rimta problema. Tarptautinė situacija savo ruožtu aktyvino LDK diplomatinę bei jos pasiuntinybių tarnybos veiklą.

Įdėmiau pažvelgti į LDK ir Moldavijos diplomatinių santykių raidą pačioje XV a. pabaigoje LDK užsienio politikos bei jos pasiuntinybių tarnybos kompleksinio tyrimo kontekste skatina keletas aplinkybių.

LDK ir Moldavija tiesioginius diplomatinis ryšius palaikė tik 1492—1501 m., kai Lietuva ir Lenkija turėjo atskirus valdovus. Ši aplinkybė leidžia tikėtis, kad tyrimo metu gali atsiskleisti naujų ar išryškėti papildomų LDK užsienio politikos aspektų bei jos pasiuntinybių tarnybos organizacinių momentų.

XV a. pabaigos—XVI a. pradžios Vidurio, Rytų ir Pietryčių Europos tarptautinės padėties tyrimuose Lietuvos ir Lenkijos užsienio politikos tikslai sutapatunami, nes jos tradiciškai laikomos vienu politiniu vienetu. Tiesa, literatūroje rasime tam tikrų išlygų dėl šio teiginio, jo interpretavimo niuansų. Lenkų istoriko F. Papė nuomone, LDK, turėdama savų interesų, vaidino tik pagalbinį vaidmenį Lenkijos pietryčių politikoje. Tarybinė istorikė L. Semionova, rašydama apie Moldavijos tarptautinę padėtį XV a. pabaigoje, apie LDK užsienio politiką užsimena tarsi apie atskirą nuo Lenkijos užsienio politikos, tačiau iš konteksto išvelgti kokios nors skiriamosios linijos negalime. „Lenkijos diplomatijos istorijos“ autoriai teigia, kad 1492—1501 m. Lenkijos ir Lietuvos diplomatinės tarnybos vykdė bendras akcijas, tačiau skyriuje apie Lenkijos pasiuntinybių tarnybą 1492—1506 m. iš esmės apeina 1492—1501 metus. Tarybinių moldavų istorikų N. Mochovo ir G. Goncos nuomone, LDK politikai Moldavijos atžvilgiu lemiamą įtaką turėjo Rusų valstybės diplomatinis spaudimas¹. Iš viso to matyti, kad LDK ir Molda-

¹ Papée F. Polska i Litwa na przełomie wieków średnich. T. 1: Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka. Kraków, 1904. S. 161—162; Семенов-

vijos tarpusavio santykiai traktuojami gan įvairiai, nes istorikai juos aptarė remdamiesi platesnių klausimų — tarptautinės padėties bei diplomatinės koalicijų kovos Vidurio, Rytų bei Pietryčių Europoje — nagrinėjimo rezultatais. Kartu krinta į akis savotiška istoriografinė klaida. Lenkų istorikas L. Kolankovskis buvo padaręs prielaidą, kad 1497 m. galėjo būti sudaryta LDK ir Moldavijos draugystės sutartis. L. Semionova naudojosi rumunų istoriko I. Bogdano paskelbtu LDK ir Moldavijos diplomatinio susirašinėjimu ir pareiškė jau tvirtą įsitikinimą, kad sutartis buvo sudaryta 1496 metais. G. Gonca, kuris irgi naudojosi I. Bogdano publikacija bei rėmėsi L. Semionovos teiginiu, jų pagrindu padarė savas išvadas apie LDK ir Moldavijos tarpusavio santykius 1498—1500 metais. Tačiau nesuprantamas vienas dalykas — kodėl istorikai absoliučiai ignoravo toje pačioje I. Bogdano publikacijoje paskelbtą 1499.IX.14 LDK ir Moldavijos draugystės sutarties tekstą². Mūsų nuomone, šios sutarties sudarymo faktas netilpo į istorikų sukurtą LDK ir Moldavijos tarpusavio santykių pačioje XV a. pabaigoje schemą, o ši schema, kaip matysime toliau, buvo sukurta remiantis klaidingu LDK ir Moldavijos diplomatinio susirašinėjimo datavimu.

Feodalinė Moldavija labiausiai iškilo XV a. antroje pusėje, kai buvo sustiprinta centrinė valdžia, pertvarkoma žemėvaldos struktūra ir apskritai buvo sudaryta pakankamai patikima socialinė bazė labai komplikuoti, tačiau gana sėkmingai užsienio politikai³.

Naujas Moldavijos valdovas Steponas III (1457—1504) ieškojo užsienio valstybių paramos ir 1462 m. prisiekė vasalinę ištikimybę Kazimierui (1440, 1447—1492). Pažymėtina, kad sutarties tekste Kazimieras tituluojamas tik Lenkijos karaliumi, Lietuva ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio (toliau — Ldk) titulas neminimi⁴. Tačiau glaudesnių ryšių su Moldavija bei įtakos jai troško Vengrija, Osmanų imperija. Steponas III buvo priverstas nuolat laviruoti. 1468 m. jis pakartojo vasalo priesaiką Kazimierui, 1475 m. savo siuzerenu

в а Л. Е. Некоторые аспекты международного положения Молдавского княжества во второй половине XV в. // Юго-Восточная Европа в средние века. Кишинев, 1971. С. 207—234; Семёнова Л. Е. Из истории молдавско-польско-турецких отношений конца XV в. // Россия, Польша и Причерноморье в XV—XVIII вв. М., 1979. С. 40—45; Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XV—XVI вв.: Главные тенденции политических взаимоотношений. М., 1984. С. 118—135 (skyriaus autorė — L. Semionova); Historia dyplomacji Polskiej. T. 1: Pojowa X w.—1572 / Pod red. M. Biskupa. W-wa, 1980. S. 553, 570—573, 582; Мохов Н. А. Молдавия эпохи феодализма. От древнейших времен до начала XIX в. Кишинев, 1978. С. 27; Гонца Г. В. Молдавия и османская агрессия в последней четверти XV—первой трети XVI в. Кишинев, 1984. С. 43—45.

² Documentele lui Ștefan cel Mare / Publicate de Ioan Bogdan. București, 1913. Vol. 2: Kolankowski L. Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów. T. 1: 1377—1499. W-wa, 1930. S. 437; Семёнова Л. Е. Некоторые аспекты ... С. 228—230; Семёнова Л. Е. Из истории ... С. 43; Османская империя ... С. 124; Гонца Г. В. Молдавия ... С. 43.

³ Советов П. В. Исследования истории феодализма в Молдавии. Т. 1: Очерки истории землевладения в XV—XVIII вв. Кишинев, 1972. С. 268—273, 288—289, 299, 306—309.

⁴ Documentele... Nr. 129. P. 283—285.

pripažino Vengrijos karalių, o 1476 m. pradėjo mokėti kasmetinę 5000 auksinų duoklę turkų sultonui kaip taikos sąlygą⁵.

Sąjungos su Moldavija siekė ir Rusų valstybė. 1483 m. įvyko Maskvos didžiojo kunigaikščio Ivano III (1462—1505) sūnaus vedybos su Stepono III dukterimi. Istorinėje literatūroje pareikšta gan tvirta nuomonė, kad po vedybų buvo įforminta Ivano III ir Stepono III sutartis dėl sąjungos ir abipusės pagalbos prieš Kazimierą (sutarties dokumentai neišlikę)⁶.

Osmanų imperija 1483 m. sudarė paliaubų sutartį su Vengrijos karalyste, o 1484 m. vasarą užėmė Moldavijai priklausančius Kilijos ir Akermano (Belgorodo) uostus, kurie buvo svarbūs Lenkijos užsienio prekybai. Steponas III 1485 m. Kolomyjoje, ši kartą asmeniškai, pakartojė vasalinę priklausomybę Kazimierui, pažadėjusiam ginti Moldavijos senąsias sienas — turėta omenyje Kilija ir Akermanas. Tačiau jau 1486 m. Moldavija buvo priversta sudaryti taikos sutartį su Porta (taip istorinėje literatūroje vadinama Osmanų imperijos vyriausybė), o Lenkija po keleto metų derybų 1489 m. su Porta sudarė dvejų metų paliaubų sutartį, kuri vėliau ne kartą buvo tęsiama. Steponas III savo ruožtu tais pačiais metais siuzerenu vėl pripažino Vengrijos karalių⁷. Tokia Stepono III diplomatija, derinusi politinius ryšius su besivaržančiomis tarpusavyje valstybėmis, vertintina kaip atsvara šių valstybių diplomatiniam, o kartais net kariniam spaudimui, kaip organiška to meto tarptautinio gyvenimo apraška. Pažymėtina, kad XV a. antrosios pusės įvairiais laikotarpiais Moldavija kariavo paeiliui su visomis gretimomis valstybėmis, tačiau nebuvo atvejo, kad vienu metu būtų kariavusi su dviem iš jų. Steponą III diplomatiškai laviruoti skatino ir tai, kad Lenkija ir Porta galėjo paveikti regiono tarptautinį gyvenimą norima linkme, tačiau lemiamos persvaros nė viena iš jų neturėjo⁸.

Lenkija siekė sustiprinti savo pozicijas Vidurio ir Pietryčių Europoje. Pamažu ryškėjo du pagrindiniai, tarpusavyje glaudžiai susiję jos diplomatijos uždaviniai: Jogailaičių dinastijai gauti Čekijos ir Vengrijos karūnas bei įforminti Lenkijos, Čekijos ir Vengrijos uniją, o jos pagrindu kartu su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste sudaryti naują, Lenkijos vadovaujamą daugianacionalinį politinį susivienijimą, kuris būtų tvirta atspara bręstančiai Osmanų im-

⁵ Ten pat. Nr. 135. P. 300—302; Nr. 146. P. 330—333; Гонца Г. В. Молдавия ... С. 27.

⁶ Базилевич К. В. Внешняя политика Русского централизованного государства (вторая половина XV в.). М., 1952. С. 246—249; Мохов Н. А. Очерки истории молдавско-русско-украинских связей (с древнейших времен до начала XIX века). Кишинев, 1961. С. 25—26.

⁷ Documentele... Nr. 167. P. 371—372; Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486—1515 (kodeks Zagrebski) / Oprac. J. Garbacik. Kraków, 1966. Nr. 1. S. 1—6; Parée F. Polska... S. 199—202, 206, 211; История Венгрии. М., 1971. Т. 1. С. 233; Семёнова Л. Е. Некоторые аспекты ... С. 222, 224; Historia dyplomacji polskiej. Т. 1. S. 488, 499; Гонца Г. В. Молдавия ... С. 37.

⁸ Мохов Н. А. Молдавия... С. 118—119, 173—178; Османская империя... С. 76, 91—92.

perijos agresijai⁹. Siems tikslams realizuoti Lenkijai buvo reikalingi tvirtesni ryšiai su Moldavija, traukė jos ekonominiai, materialiniai ištekliai bei patogi geografinė padėtis. Rusų valstybė, 1486—1494 m. kariaudama su LDK, nuosekliai stengėsi vykdyti savo planus Pietryčių Europoje: sudaryti sąjungos sutartis su kiekviena iš besivaržančių tarpusavyje regiono valstybių ir taip nukreipti Lenkijos ir Lietuvos dėmesį bei jėgas į pietus. Ivano III tarpininkavimu 1492 m. buvo sudaryta Stepono III ir Krymo chano Mengli Girėjaus (1486—1515) sąjunga¹⁰. Beje, pastarasis nuo 1475 m. buvo ištikimas turkų sultono vasalas.

Taigi tarp Dunojaus, Dnestro ir Tisos buvo sumegztas sudėtingas politinių prieštaravimų bei diplomatinė intrigų mazgas, kurį perkirsti Lenkija siekė jau porą dešimtmečių.

Valdant bendram Lenkijos ir Lietuvos valdovui Kazimierui, jo diplomatiniais ryšiais su Moldavijos vaivada Steponu III rūpinosi Lenkijos pasiuntinybių tarnyba. Kai 1481 m. į Vilnių atvyko Moldavijos pasiuntiniai, tik antroji jų atvežto Stepono III diplomatinio kreipimosi dalis, kurioje prašoma leidimo Moldavijos pasiuntiniams vykti į Maskvą per LDK teritoriją, buvo įrašyta į Lietuvos Metrikos knygas (toliau — LM)¹¹. Kazimiero atsakymu Steponui III, atrodo, pasirūpino Lenkijos kanceliarija: į Lietuvą Kazimierą atlydėjo Lenkijos kancleris Stanislovas Kurozveckis, kurį nuo 1480.VII.11 pakeitė Lenkijos pakancleris Andrius Oporovskis, toliau visą laiką buvęs su Kazimieru Lietuvoje¹². 1491 m. į Vilnių atvežto Stepono III kreipimosi tekstas su analogišku prašymu taip pat įrašytas LM, o Kazimiero atsakymo Moldavijos pasiuntiniams bei pačiam Steponui III tekstai įrašyti Lenkijos Metrikoje, nors šie dokumentai paruošti Vilniuje¹³. Lenkų istorikai ištyrė, jog į Moldaviją 1467—1492 m. buvo siųstos devynios Lenkijos pasiuntinybės, apie LDK pasiuntinybes į Moldaviją šiuo laikotarpiu duomenų nėra¹⁴.

Ldk Aleksandro (1492—1501) ir Stepono III diplomatinis susirašinėjimas vyko rutėnų kalba¹⁵. LM įrašytų diplomatinė doku-

⁹ Kolanowski L. Dzieje... S. 384—386; Historia dyplomacji Polskiej. T. 1. S. 441—442, 485; Османская империя... С. 98.

¹⁰ Базилевич К. В. Внешняя политика... С. 254—255; Семёнова Л. Е. Некоторые аспекты... С. 225; Гонца Г. В. Молдавия... С. 40—41.

¹¹ Литовская метрика. Отдел первый, часть первая: Книга Записей. Т. 1 // Русская историческая библиотека. СПб., 1910. Т. 27. Стлб. 346—347. № 390. Lietuvos Metrika saugoma TSRS centriniam valstybiniame senųjų aktų archyve Maskvoje, f. 389; mikrofilmas — Lietuvos TSR centriniam valstybiniame istorijos archyve, f. „Lietuvos Metrika“; XVIII a. padaryta LM kopija lotyniška transkripcija saugoma Varšuvoje, Vyriausiajame senųjų aktų archyve, f. „Metryka Litewska“.

¹² Sułkowska-Kurasiowa I. Polska kancelaria królewska w latach 1447—1506. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1967. S. 18.

¹³ Jabłonowski A. Sprawy wołoskie za Jagiellonów: Akta i listy // Źródła dziejowe. W-wa, 1878. T. 10. S. 31—33. Nr. 9, 10.

¹⁴ Historia dyplomacji Polskiej. T. 1. S. 513, 515.

¹⁵ Nuo lotyniško „ruthenus“ — taip Lietuvoje XVI a. buvo vadinama čia vartota rašto slavų kalba. Šios kalbos vadinimą „rusų kalba“ (sąvokos lygmeniu) komplikuoja tai, kad baltarusių istorikai jį supranta tik kaip terminą ar netgi

mentų antraštėse Steponas III vadinamas „Valakijos vaivada“. Tai ne LDK raštininkų klaida dėl politinės geografijos nežinojimo (XV—XVI a. į pietus nuo Moldavijos buvo atskira Valakijos kunigaikštystė). Ir kitų tautų šaltiniuose Moldavija vadinama įvairiai: Valakija (rusų, lenkų), Moldovalakija ar Moldoslavija (bažnytiniuose), Bogdanija (turkų). Net XVIII a. dalis moldavų save vadino „valakais“¹⁶.

Aleksandro ir Stepono III diplomatinį susirašinėjimą iš LM kopijos (saugomos Varšuvoje) 1878 m. paskelbė lenkų istorikas A. Jablonovskis, 1913 m. iš LM originalo — rumunų istorikas I. Bogdanas¹⁷. Abu publikatoriai šį susirašinėjimą chronologiškai apribojo 1492—1496 m. Toks datavimas literatūroje nebuvo diskutuotas, ir istorikai visiškai juo pasitikėjo.

Pirmieji Aleksandro pasiuntiniai pas Steponą III 1492 m. buvo kunigaikštis Fiodoras Četvertinskis ir Fedkus Gavrilavičius (LDK pirmoji: LM-5. 148*). Jie pranešė apie Aleksandro išrinkimą didžiuoju kunigaikščiu ir perdavė jo įsitikinimą, kad Moldavija laikysis senųjų sutarčių su LDK.

1493.II.8 į Vilnių atvyko Stepono III pasiuntiniai vorkas (valdovo rūmų valdytojas) Džurža ir Jurijus Ščerbičius (M pirmoji: LM-5. 151v—152). Pasiuntiniai perdavė Aleksandriui Stepono III sveikinimus ir prašymą, kad jis su broliais, Vengrijos—Čekijos ir Lenkijos karaliais, suteiktų pagalbą gresiančiam turkų ir Krymo totorių antpuoliui atremti, taip pat pasiūlymą įforminti LDK ir Moldavijos draugystės sutartį.

1493 m. lapkričio mėn. į Moldaviją išvyko maršalka Vaitiekus Kučiukavičius ir F. Gavrilavičius (LDK antroji¹⁸), turėję įforminti draugystės sutartį. Tačiau sutartis sudaryta nebuvo, o derybos dėl jos užtruko keletą metų.

LDK pietuose buvo neramu. 1492 m. Krymo totoriai Dnepro žioityse pasistatė Očakovo atsparos punktą, tais pačiais metais Kryme buvo sulaukytas pirmasis Aleksandro pasiuntinys, Cernigovo vietininkas kunigaikštis Ivanas Glinskis¹⁹. 1492—1493 m. žiemą Kry-

definiciją (kalbine prasme). Tarybiniai moldavų istorikai šią kalbą, vartotą Moldavijoje XV—XVI a., vadina „slavų kalba“ (žr.: Филин Ф. П. Об истоках русского литературного языка // Вопросы языкознания. 1974. № 3. С. 9; Мохов Н. А. Молдавия... С. 112).

¹⁶ Мохов Н. А. Очерки истории формирования молдавского народа. Кишинев, 1978. С. 88—89.

¹⁷ Žr. 13 ir 2 išn.

* Straipsnyje Lietuvos ir Moldavijos diplomatinį santykių eigą dėstysime, remdamiesi diplomatinio susirašinėjimo informacija. Kiekvieną Lietuvos ir Moldavijos pasiuntinybę numeruosime, pridėdami atitinkamą raidinį indeksą LDK (t. y. Lietuvos) arba M (Moldavijos). Nuoroda LM-5 reiškia Lietuvos Metrikos knygą Nr. 5, toliau nurodomi šios knygos lapai (pagal naują paginaciją), kuriuose įrašytas konkretaus diplomatinio dokumento tekstas.

¹⁸ V. Kučiukavičiaus ir F. Gavrilavičiaus vežtojo diplomatinio dokumento nuorašo originalioje LM-5 nėra. Iš LM kopijos, saugomos Varšuvoje, jis skelbtas: Jabłonowski A. Sprawy wołoskie... S. 63. Nr. 8.

¹⁹ LM-5. 142v, 157v.

mo totoriai nusiaubė Černigovo ir Putivlio apylinkes. LDK rytuose vyko pasienio karas su Rusų valstybe. Ivanas III 1493.I.4 rašte Aleksandrui pirmą kartą pasivadino „visos Rusios valdovu“²⁰, o tai buvo nedviprasmiška paraiška į rusų žemes, priklausiusias LDK.

Pirmoji tik sėdusio į sostą Aleksandro diplomatinė akcija buvo bandymas neoficialiai išsiaiškinti vedybų su Ivano III dukterimi Jelena galimybę²¹. Tai buvo konflikto su Rusų valstybe išsprendimo taiki alternatyva. Tačiau, kaip teisingai pastebi K. Bazilevičius²², išsiaiškinti Ivano III politinius planus buvo nelengva. Nors neoficialios derybos dėl Aleksandro pasiūlymo tęsėsi, 1492 m. rudenį rusų daliniai suaktyvino pasienyje savo veiksmus. 1493 m. kovo mėn. Aleksandras paklausė savo brolių, Lenkijos karalių Joną Albertą (1492–1501), kokios pagalbos kariais ir pinigais LDK gali tikėtis iš Lenkijos²³. 1493.XI.13 datuotame atsakyme Jonas Albertas apie Aleksandro vedybas su Jelena kalba kaip apie seniai nuspręstą dalyką, nurodydamas, kad Lenkija, remdamasi senosiomis tarpusavio sutartimis, pasirengusi padėti LDK kovoti su bet kuriuo jos priešų, tačiau šias sutartis reikia atnaujinti, o apskritai Lenkijai ir Lietuvai reikia turėti laisvas rankas veiksmams visai kita kryptimi²⁴.

Realizuoti strateginius planus Pietryčių Europoje Lenkijai trukdė ne tik Osmanų imperijos grėsmė, bet ir šv. Romos imperijos, Rusų valstybės, Moldavijos kunigaikštystės susivienijimo pavojus²⁵. Steponas III 1491 m. surengė žygį į Lenkijai priklausančią Pokutję, 1492 ir 1493 m. siuntė savo sūnų niokoti Lenkijos žemių, o Krymo totoriai puldinėjo LDK Podolę ir Voluinę — šiuos žygius inspiravo Ivano III diplomatija²⁶. Jonas Albertas vėl iškėlė idėją, jo auklėtojo Kalimacho pareikštą dar prieš dešimt metų, dėl Stepono III nuvertimo nuo sosto ir brolio Žygimanto paskelbimo Moldavijos valdovu²⁷. Pažymėtina, kad nors 1492 m. gruodžio mėn. Jonas Albertas su broliu Vengrijos (nuo 1490 m.) ir Čekijos (nuo 1471 m.) karaliumi Vladislavu II sudarė personalinės tarpusavio pagalbos su-

²⁰ Памятники дипломатических сношений Московского государства с Польско-Литовским. Т. 1: с 1487 по 1533 год / Изд. под ред. Г. Ф. Карпова // Сборник Русского исторического общества (далее — Сб. РИО). Спб., 1882. Т. 35. № 19. С. 82—84.

²¹ Vanionis E. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Ponų tarybos narių susirašinėjimas su Maskvos bajorais Aleksandrui valdant (1492—1506) // Jaunųjų istorikų darbai: Medžiaga respublikinei jaunųjų istorikų mokslinei konferencijai, 1976 m. spalio. Pirmoji knyga. V., 1976. P. 22—25.

²² Базилевич К. В. Внешняя политика... С. 306, 309.

²³ LM-5. 169.

²⁴ Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. Т. 2: 1284—1506. Lwów, 1888. Nr. 200. S. 247—249.

²⁵ Османская империя... С. 94, 95; Гонца Г. В. Молдавия... С. 40—41.

²⁶ Сб. РИО. Т. 41. С. 181. № 40; С. 193. № 42; С. 208. № 46; Базилевич К. В. Внешняя политика... С. 355.

²⁷ Finkel L. Zjazd Jagiellonów w Lewoczy 1494 // Kwartalnik Historyczny. Lwów, 1914. R. 27. Z. 3—4. S. 317—318; Garbacik J. Kallimach jako dyplomata i polityk. Kraków, 1948. S. 74—76.

tartį, Vengrija, kaip valstybė, liko Rusų valstybės ir Moldavijos sąjungininke, o Lenkijos ir Vengrijos santykių įtampa nesumažėjo²⁸.

1494 m. gegužės mėn. Slovakijos žemėje, Levicėje, susitiko Vengrijos ir Čekijos karalius Vladislovas II, Lenkijos karalius Jonas Albertas, jų broliai karalaitis Zygmantas, kardinolas Frydrichas Jogailaitis, čia atvyko ir Jogailaičių svainis, Brandenburgo markgrafas Frydrichas Hohencolernas. Pasitarimas vyko labai slaptai, nebuvo sudaryta jokio rašytinio dokumento. Vieni istorikai šį pasitarimą tiesiogiai sieja su Lenkijos kariuomenės žygiu į Moldaviją 1497 m.²⁹ Kiti mano, kad pasitarimo iniciatorius buvo Vladislovas II, kuriam buvo reikalinga parama prieš maištaujančius vengrų feodalus, ir kad susitikime Jonas Albertas bandė organizuoti Lenkijos, Vengrijos ir Čekijos sąjungą prieš Osmanų imperiją, tačiau jam nebuvo pritarta³⁰. Istorikai Aleksandro nebuvimą pasitarime aiškina jo rūpesčiais dėl santykių su Ivanu III ir tuo, kad pasitarime Aleksandrui čia atstovavo Jonas Albertas. Tačiau toks teiginys atrodo perdėtas. Aleksandro ir Ivano III sutartis buvo sudaryta 1494.II.17, ratifikuota Vilniuje 1494.IV.22, tad Aleksandras dalyvauti Levicėje galėjo (G. Gonca kažkodėl teigia, kad kaip tik dėl sudarytos sutarties Aleksandras nedalyvavo susitikime³¹). Mūsų nuomone, Levicėje buvo sprendžiami klausimai, nesusiję su Lietuva ar jos bendromis akcijomis su Lenkija prieš Moldaviją. Vengrija dar prieš pasitarimą buvo pareiškusi, kad jokiuose žygiuose prieš Moldaviją nedalyvaus. Lenkija netrukus po pasitarimo 1494.VI.25 pratęsė trejiems metams paliaubų sutartį su Osmanų imperija ir siūlėsi sumokėti nemažą sumą, kad Porta uždraustų Krymo totoriams puldinėti Lenkijos pietines žemes³². Moldavų istorikų nuomone, Šteponas III žinojo apie Levicės susitikimo rezultatus ir, siekdamas sustiprinti savo pozicijas, 1494 m. vasarą žadėjo paramą Lenkijos kariuomenei, jei ji bus pasiūsta prie Juodosios jūros prieš turkus ir Krymo totorius, o santykius su Lietuva siekė pagerinti³³. Tačiau kaip tada paaiškinti, kad 1494 m. antroje pusėje moldavai užpuolė ir sudegino Braclavą?

²⁸ История Венгрии. Т. 1. С. 234; Семёнова Л. Е. Некоторые аспекты... С. 209—211; Хорошкевич А. Л. Русское государство в системе международных отношений конца XV—начала XVI в. М., 1980. С. 97—98; Османская империя... С. 96—97.

²⁹ Górka O. Białogród i Killia a wyprawa r. 1497 // Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa naukowego Warszawskiego. W-wa, 1932. T. 25. S. 11; Górka O. Nieznany żywot Bajezida II źródłem dla wyprawy czarnomorskiej i najazdów turków za Jana Olbrachta // Kwartalnik Historyczny. Lwów, 1938. R. 52. Z. 3. S. 399—400; Гонца Г. В. Молдавия... С. 41—42.

³⁰ Finkel L. Zjazd Jagiellonów... S. 320, 322, 335, 337; Papée F. Jan Olbracht. Kraków, 1936. S. 67—72; Historia dyplomacji Polskiej. T. 1. S. 537—538.

³¹ Гонца Г. В. Молдавия... С. 40.

³² Papée F. Jan Olbracht. S. 73; Базилевич К. В. Внешняя политика. С. 419; Абрамович З. Каталог документов турецких: Документы до dziejów Polski i krajów ościennych w latach 1455—1672. W-wa, 1959. S. 25—26; Семёнова Л. Е. Некоторые аспекты... С. 212.

³³ Мохов Н. А. Молдавия... С. 190; Мохов Н. А. Очерки истории... С. 28—29; Гонца Г. В. Молдавия... С. 42.

1494 m. pabaigoje ar 1495 m. pradžioje Moldavijoje lankėsi F. Gavrilavičius (LDK trečioji: LM-5. 175v, 176). Jo nuvežtame Aleksandro rašte Steponui III pastarasis kaltinamas dėl Braclavo sudeginimo, sutarties sudarymo klausimas neliečiamas, minimas LDK lankęsis Stepono III pasiuntinys raštininkas Lukas (M antroji,—dokumentai neišlikę).

Po to Džuržos ir raštininko Michailo (M trečioji: LM-5. 192, 192v) atvežtas Stepono III raštas nedatuotas. Jame Steponas III priekaištavo Aleksandru, kad nors anksčiau su LDK pasiuntiniais V. Kučiukavičiumi ir F. Gavrilavičiumi (LDK antroji) buvo sutarta, jog Stepono III priesaikai atvyks kiti LDK pasiuntiniai, tačiau jų Moldavijoje nesulaukta. Buvo atvykęs F. Gavrilavičius (LDK trečioji), tačiau visai kitu klausimu. Steponas III vėl siūlė sudaryti sutartį Moldavijos vaivados Aleksandro (1400—1430) ir Ldk Vytauto (1392—1430) bei jų pirmtakų sutarčių pavyzdžiu.

Šios sutartys nurodytos neatsitiktinai. XIV a. pabaigoje Moldavijos ir LDK tarpusavio santykiai buvo paremti lygiateisiškumo principu. Moldavijos valdovo Petro Mušato (1374—1391) sąjunga su Dmitrijaus Doniečio sūnumi Vosyliumi, Kijevo metropolitu Kiprijonu bei kunigaikščiu Vytautu padėjo Moldavijai atremti katalikybės ekspansiją iš Lenkijos, leido praplėsti Moldavijos kunigaikštystės teritoriją iki Dnestro ir išsikrovoti šių akcijų tarptautinį pripažinimą. 1402 m. Moldavijos valdovo Aleksandro sutartyje su Ldk Vytautu pastarasis pavadintas „mūsų ponu“³⁴. Tačiau tai nereiškė kokios nors vasalinės priklausomybės, šią formulę lėmė viduramžių valdovų hierarchija — Aleksandras prieš didįjį kunigaikštį Vytautą buvo tik „vaivada“. 1437, 1442, 1447 m. Moldavijos valdovų sutarčių su Lietuvos didžiais kunigaikščiais tekstuose pastarieji vadinami „vyresniaisiais ir mielais bičiuliais“³⁵. 1462.III.2 Sučavos sutarties, kuria Steponas III pripažino Lenkijos siuzerenitetą Moldavijai, formulė jokiū būdu negalėjo būti pakartota Stepono III sutartyje su Ldk Aleksandru, nes tokiu atveju Steponas III Aleksandrą būtų pripažinęs savo siuzerenu.

Moldavijos pasiuntiniams Džuržai ir Michailui (M trečioji) buvo atsakyta, kad Aleksandras sudaryti sutartį neatsisako, tačiau šiuo metu nėra susirinkusios Ponų tarybos³⁶.

Netrukus į Moldaviją išvyko F. Gavrilavičius (LDK ketvirtoji: LM-5. 196). Jis patvirtino Aleksandro norą sudaryti sutartį ir perdavė pastarojo kaltinimą, kad kaip tik dėl Stepono III kaltės nebuvo sudaryta sutartis su LDK pasiuntiniais V. Kučiukavičiumi ir F. Gavrilavičiumi (LDK antroji). Aleksandras pranešė, kad rengiasi vykti į LDK pasienį („ukrainy“), o iš ten į Moldaviją pasiųs savo pasiuntinius su senųjų sutarčių nuorašais. Aleksandras 1496 m. rugsėjo mėn. lankėsi Belske, spalio mėn.— Drohičine, lapkričio mėn.— Parčeve, gruodžio mėn.— Brastoje, 1497 m. sausio mėn.— Kame-

³⁴ Параска П. Ф. Внешнеполитические условия образования Молдавского феодального государства. Кишинев, 1961. С. 95, 108, 112, 114—116.

³⁵ LM-5, 300v—301v; 305v—306v.

³⁶ LM-5. 193.

nece³⁷. Greičiausiai apie šią kelionę Aleksandras rašė Steponui III. Tad Džuržos ir Michailo (M trečioji) atvykimą, Aleksandro atsakymą jiems ir F. Gavrilavičiaus (LDK ketvirtoji) išvykimą į Moldaviją datuojame 1496 m., taip šiuos įvykius datuoja ir A. Jablonovskis bei I. Bogdanas.

1496 m. lapkričio mėn. pabaigoje Parčeve susitiko Aleksandras ir Jonas Albertas. Ką jie nutarė, amžininkams liko nežinoma. F. Papė nuomone, Parčeve buvo svarstomas LDK svarbus klausimas dėl Braclavo atstatymo ir Krymo totorių atsparos punkto Očakovo sunaikinimo, galbūt ir anksčiau Aleksandro pareikšta mintis dėl Akermano užėmimo,— tokiu atveju turėjo būti aptariamas klausimas ir dėl Lenkijos kariuomenės žygio prieš Kiliją³⁸ — taip norėta užkirsti kelią Krymo totoriams ir turkams puldinėti pietinius LDK ir Lenkijos pakraščius.

Aleksandras iš Parčevo pasitarimo per Brastą grįžo į Vilnių. LDK pasiuntinys Maskvoje Ivanas Sapiega, kurio įgaliojamasis raštas rašytas Vilniuje 1497.V.10, informavo Ivaną III, kad į Vilnių buvo atvykę Stepono III pasiuntiniai sudaryti sutarties (M ketvirtoji, dokumentai neišlikę). I. Sapiega teigė, kad, prieš jam išvykstant į Maskvą, Aleksandras sudaryti sutarties į Moldaviją pasiuntė V. Kučiukavičių ir F. Gavrilavičių³⁹ (LDK penktoji,— dokumentai neišlikę). Remdamasis šia informacija, L. Kolankovskis padarė prielaidą, kad 1497 m. pavasarį galėjo būti sudaryta Lietuvos ir Moldavijos sutartis⁴⁰.

Jonas Albertas su Lenkijos kariuomene 1497.VI.26 iš Lvovo išžygiavo Moldavijos link. Aleksandras, 1497 m. birželio mėn. išvykęs iš Vilniaus, 1497.IX.11 su LDK kariuomene buvo Braclave. Artėjant prie Moldavijos sienos, pas Joną Albertą atvyko Stepono III pasiuntiniai. Jiems buvo paaiškinta, kad lenkų kariuomenė žygiuoja prie Kijijos kovoti su turkais. Tačiau nurodytoji kryptis neatitiko tikrojo maršruto. Nauji Stepono III pasiuntiniai buvo suimti, o rugsėjo 26 d. lenkų kariuomenė apsiautė Sučavos pilį. Steponui III pagalbą suteikė Turkų Silistrijos gubernatorius, vengrų feodalai, Valakijos valdovas. Nesėkminga Sučavos apsiaustis buvo nutraukta spalio 16 d., o spalio 26 d. besitraukiančią lenkų kariuomenę Kozmino miške moldavai sumušė⁴¹. Per visą šią kampaniją LDK kariuomenė taip ir neperžengė Moldavijos sienos, o liko pasyvi stebėtoja. Tik pagalbinis dalinys padėjo Lenkijos kariuomenės likučiams atsitraukti po sutriuškinimo Kozmino miške.

Kad suprastume Lietuvos politiką Moldavijos atžvilgiu, pažiūrėkime, kokios buvo pagrindinės LDK užsienio politikos akcijos pirmaisiais Aleksandro valdymo metais.

³⁷ Березжков Н. Г. Итинерарий великих князей литовских по матерналам Литовской метрики (1481—1520 г.) // Археографический ежегодник за 1961 год. М., 1962. С. 187.

³⁸ Papée F. Jan Olbracht. S. 126.

³⁹ Сб. РИО. Т. 35. № 46. С. 233.

⁴⁰ Kolankowski L. Dzieje... S. 437.

⁴¹ Ten pat. P. 429; Papée F. Jan Olbracht. S. 123—133; Spieralski Z. Awantury Mołdawskie. W-wa, 1967. S. 60—62.

Santykiuose su Rusų valstybe Lietuva Lenkijos paramos negavo. Kita vertus, LDK priklausiusių rusų žemių jungimosi prie Rusų valstybės priežastys bei Rusų valstybės politinė programa šių žemių atžvilgiu Lietuvoje liko nesuvokta. Pasienio karas buvo vertinamas kaip lokalinis konfliktas, kurį galima išspręsti taikiai, įforminant taikos sutartį bei Aleksandro vedybas su Jelena. Pažymėtina, kad ir vėlesniais metais konfliktą su Rusų valstybe buvo siekiama sureguliuoti taikiai, teritorinėmis nuolaidomis (1501 m. derybos, 1503 m. paliaubų, 1508 m. taikos, vėlesnės XVI a. pirmosios pusės paliaubų sutartys).

LDK pietuose nerimą kėlė Rusų valstybės sąjungininko ir Osmanų imperijos vasalo Krymo chanato veiksmai. Dar 1492 m. LDK Ponų taryba pirmajame savo laiške po Kazimiero mirties Lenkijos Senatui siūlė organizuoti bendrą užtvarą Krymo totorių puldinėjimams. 1494 m., LDK sudarius taikos sutartį su Rusų valstybe ir manant, kad santykiai su rytų kaimyne sutvarkyti, buvo galima skirti daugiau dėmesio pietų kryptims. Aleksandras laiške Jonui Albertui, datuotiname pačia 1495 m. pabaiga, siūlė sustiprinti pietines įgulas, ten nuvykti abiem valdovams, rimtai pagalvoti dėl žygių įsitvirtinti Akermane ir Kilijoje. Kol šie uostai esą turkų rankose, apie ramybę pietinėms valstybių žemėms negalį būti ir kalbos⁴². Tačiau vietoj konkretaus atsakymo prasidėjo Jono Alberto, karaliai-čio Žygimanto, kardinolo Frydricho, jų motinos Elžbietos, Lenkijos senatorių spaudimas Aleksandrui brolio Žygimanto „aprupinimo“ klausimu. Buvo pateiktas precedento neturintis reikalavimas LDK teritorijoje skirti Žygimantui dalinę kunigaikštystę⁴³. Aleksandrui kategoriškai pasipriešinus, iš jo pareikalauta 5000 auksinų kasmetinės subsidijos Žygimantui. Kartu buvo iškeltas klausimas dėl Lenkijos ir Lietuvos unijos. 1496 m. pavasarį į Vilnių atvyko Lenkijos atstovai ir LDK Seime buvo sudarytas susitarimo dėl unijos projektas⁴⁴.

Pasyvią LDK poziciją 1497 m. Lenkijos žygio į Moldaviją metu L. Semionova aiškina kaip 1496 m. sudarytos LDK ir Moldavijos sutarties tiesioginį rezultatą⁴⁵, o dauguma istorikų — griežtu Ivano III diplomatinio demaršu bei Očakove susitelkusių Krymo totorių grėsme⁴⁶.

Sužinojęs apie LDK kariuomenės žygį Moldavijos link, Ivanas III 1497.VIII.19 pasiuntė pas Aleksandrą pasiuntinį Petrą Zaboločkį su perspėjimu, kad Ivaną III ir Steponą III sieja giminystės ryšiai.

⁴² LM-5. 174, 174v.

⁴³ LM-5. 174v, 181—183v.

⁴⁴ Kolanowski L. Dzieje... S. 425; Papée F. Jan Olbracht. S. 117, 119; Dundulis B. Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo XV amž. V., 1968. P. 261.

⁴⁵ Семёнова Л. Е. Некоторые аспекты... С. 228—230; Семёнова Л. Е. Из истории... С. 43; Гонца Г. В. Молдавия... С. 43.

⁴⁶ Papée F. Jan Olbracht. S. 133, 135; Мохов Н. А. Молдавия... С. 193—195; Мохов Н. А. Очерки истории... С. 28—29; Dundulis B. Lietuvos užsienio politika XVI a. V., 1971. P. 99; Historia dyplomacji Polskiej. T. 1. S. 540; Османская империя... С. 99.

Aleksandras pasiuntiniui atsakė, kad LDK kariuomenė žygiavusi prieš Krymo totorius, tačiau, šiems pasitraukus į stepes, LDK kariuomenei buvo įsakyta atstatyti moldavų sudegintą Braclavą ir grįžti į Lietuvą⁴⁷. Menglis Girėjus rašė Ivanui III, kad Aleksandras jam aiškines, jog „sėdęs ant žirgo“ prieš Steponą III. Pats Menglis Girėjus iš pradžių nesusigaudęs, prieš ką žygiuoja Lenkijos ir LDK kariuomenės. Manęs, kad prieš jį, bet vėliau pamatęs, kad Lenkijos kariuomenė žygiuoja prieš Moldaviją, o LDK — prieš Krymo totorius⁴⁸. Aleksandras 1498 m. laiške Didžiosios ordos chanui Achmatui rašė, kad 1497 m. dalyvavo žygyje prieš Krymo totorius⁴⁹.

Lietuvos metraščio plačiajame sąvade („Bychovco kronikoje“) apie Moldavijos žygį pasakojama: „O didysis kunigaikštis Aleksandras tame Parčevo seime buvo kalbėjęs su savo broliu karaliumi Olbrachtu ir slapta nuo visų savo Tarybos ponų nutarę, kad didysis kunigaikštis Aleksandras žygiuos į Moldavijos žemę per Braclavą, link Sorokos, o karalius Olbrachtas — iš kito šono. Ir kai didysis kunigaikštis Aleksandras ties Braclavu pasiekė Bugą, lietuvių didikai ėmė jo teirautis: „Maloningiausiasis mūsų valdove, kur mus vedi? [...] Valdove, jeigu neatskleisi mums savo minties ir tikslo, mes neisime už Bugo“⁵⁰. Kai kuriuose rusų metraščiuose yra žinutė, kad po P. Zablockio atvykimo Aleksandras pasielgė apgaviškiškai. Pats pasuko atgal į Lietuvą, o „savuosius rusų kunigaikščius jėga“ pasiuntė į pagalbą lenkams (beje, šios žinutės Voluinės trumpajame metraštyje nėra)⁵¹. Žodis žodin metraščiuose pakartota žinutė dar neįrodo jos faktologinio tikslumo. Ideologinį krūvį turinčio to paties sakinio įtraukimas į daugelį rusų metraščių būdingas jų redagavimo praktikai. Minėtos frazės pirminį šaltinį randame 1498.III.29 Ivano III rašte Aleksandrui⁵².

Reikia manyti, kad LDK feodalų planai 1497 metais buvo kur kas kuklesni nei Lenkijos: vykdant bendrą karinę akciją pietuose, užimti Krymo totorių atsparos punktą Očakovą bei turkų okupuotą Akermano uostą, t. y. susigrąžinti išėjimą į Juodąją jūrą ir labiau varžyti Krymo totorių antpuolius į LDK pietines žemes. Veltis į karinę Lenkijos avantiūrą Moldavijoje, kuri buvo tik plačių Lenkijos politinių užmačių Vidurio ir Pietryčių Europoje dalis, LDK feodalai nenorėjo. Kai Lenkija 1509 m. bandė organizuoti naują karo žygį į Moldaviją, LDK kategoriškai atsisakė jame dalyvauti. Ponų taryba laiške Žygimantui Senajam nurodė, kad Vytauto, Žygimanto Kęstutaičio, Kazimiero laikais LDK visuomet brangino taikius ryšius su Moldavija. 1497 m. Aleksandras buvo pasiruošęs padėti Jonui Albertui, tačiau, pasitaręs su Ponų taryba, nusprendė, kad

⁴⁷ Сб. РИО. Т. 35. № 48. С. 237—238; № 50. С. 243.

⁴⁸ Ten pat. Т. 41. Nr. 54. P. 242—243.

⁴⁹ LM-5. 214.

⁵⁰ Lietuvos metraštis: Bychovco kronika. V., 1971. P. 151—152.

⁵¹ Софийская I-ая летопись // Полное собрание русских летописей (далее — ПСРЛ). СПб., 1853. Т. 6. С. 42; Воскресенская летопись // ПСРЛ. СПб., 1859. Т. 8. С. 233—234; Львовская летопись // ПСРЛ. СПб., 1910. Т. 20. Ч. 1. С. 365; Волынская краткая летопись // ПСРЛ. М., 1980. Т. 35. С. 124.

⁵² Сб. РИО. Т. 35. № 53. С. 253.

tai būtų „amžinos“ taikos su Moldavija laužymas, ir žygį į Moldaviją nutraukė. Lenkams padėjo LDK savanoriai, bet už Lenkijos pinigų⁵³.

Suprantama, Rusų valstybės įtaka LDK užsienio politikai buvo didelė, tačiau to nereikia pervertinti teigiant, kad LDK karo ar taikos su Moldavija klausimas buvo sprendžiamas Maskvoje⁵⁴. Kaimynių valstybių politinius ryšius su Moldavija XV a. pabaigoje sąlygojo sudėtingas įvairių veiksmų kompleksas — nuo dviejų valstybių iki jų koalicijų tarpusavio santykių. Visa tai vyko dinamiškai keičiantis regiono tarptautinei padėčiai. Išskirti kurį nors vieną veiksnį iš kitų reikštų jį absoliutinti. LDK pasyvumo dėl Lenkijos žygio į Moldaviją 1497 m. priežasčių reikia ieškoti ne vien valstybės išorės, bet ir vidaus veiksmuose, 1497 m. problemą spręsti ne atskirai paėmus, bet visame LDK vidaus ir užsienio politikos kontekste. Aleksandras, Jogailaičių dinastijos atstovas, buvo nuolat spaudžiamas, o atrodo, ir pats buvo linkęs paremti Lenkijos užsienio politiką Pietryčių Europoje. Bet tai neatitiko interesų LDK feodalų, siekusių LDK užsienio politikos problemas, kurių svarbiausia buvo santykiai su Rusų valstybe, spręsti diplomatinio būdu. Dėl valdovo ir valdančiosios feodalų viršūnės interesų nesutapimo, buvusio jau Kazimiero valdymo metais, Aleksandras, sėsdamas į sostą, buvo priverstas 1492.VIII.6 krašto privilegijoje įrašyti punktą, kad į užsienį nesiųs pasiuntinių be Ponų tarybos sutikimo, o Žygimantas Senasis (1506—1548) turėjo tai patvirtinti 1506 m. krašto privilegijoje⁵⁵.

Istorinėje literatūroje Lenkijos žygis į Moldaviją vertinamas kaip diplomatiškai neparengtas, manoma, kad jo strateginiams planams nebuvo sudaryta pakankamai patikima politinė bazė⁵⁶. Tiesioginis žygio padarinys buvo tas, kad turkai pirmą kartą nuniokojo Lenkijos pietines žemes. 1498 m. pavasarį jie puolė Peremišlio, Radomo, Jaroslavo, Perevorsko apylinkes, į nelaisvę išsivarė daug vietos gyventojų, o Krymo totoriai nusiaubė LDK Podolę⁵⁷. LDK pasiuntiniai skundėsi Ivanui III dėl jo sąjungininko Mengli Girėjaus veiksmų ir Ivano III uošvio Stepono III nenoro sudaryti sutartį su Aleksandru. Ivanas III pažadėjo pasiųsti savo pasiuntinius į Krymą ir Moldaviją⁵⁸.

1498.IX.10 iš Trakų į Moldaviją išvyko V. Kučiukavičius ir F. Gavrilavičius (LDK šeštoji: LM-5. 212v). Jų vežto Aleksandro rašto Ste-

⁵³ LM-7. 108 v.

⁵⁴ Мохов Н. А. Очерки истории... С. 27; Мохов Н. А. Молдавия... С. 194.

⁵⁵ Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529, tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563. Poznań, 1841. S. 62, 97.

⁵⁶ Historia dyplomacji Polskiej. T. 1. S. 541; Османская империя... С. 97, 98.

⁵⁷ Gołębiowski Ł. Dzieje Polski za panowania Kazimirza, Jana Olbrachta i Alexandra. W-wa, 1848. S. 386; Базилевич К. В. Внешняя политика... С. 425; Spieralski Z. Po klęsce Bukowińskiej 1497 roku: Pierwsze najazdy Turków na Polskę // Studia i materiały do historii wojskowości. W-wa, 1963, T. 2. Cz. 1. S. 51—52.

⁵⁸ Сб. РИО. Т. 35. № 56. С. 266, 270.

ponui III antraštėje LM knygoje nurodyta: „rugsėjo 10, indikcija 2“, t. y. 1498.IX.1—1499.VIII.31. A. Jablonovskis savo publikacijoje taip pat nurodė indikciją 2, tačiau be komentarų Aleksandro raštą datavo 1496.IX.10. I. Bogdano nuomone, LM knygų raštininkai padarė klaidą — praleido indikcijoje dešimtį žyminčią raidę, todėl Aleksandro raštą datavo indikcija 12 — 1494 m., be mėnesio ir dienos⁵⁹. Abu publikatoriai, matyt, suklaidino tai, kad Aleksandro ir Stepono III diplomatiniam susirašinėjime po 1497 m. neužsimenama apie tų metų įvykius.

V. Kučiukavičius ir F. Gavrilavičius (LDK šeštoji) pranešė Steponui III, kad jie atvyko sudaryti sutarties, „kokią jo protėviai turėjo su Aleksandro protėviais ir Steponas III su Kazimieru“. Tačiau, kaip matyti iš kitų diplomatinių dokumentų, sutarties sudarymo aktas neįvyko, apsiribota tik sutarties teksto svarstymu. Pagrindinė kliūtis buvo Stepono III ir Aleksandro tarpusavio santykių formulė, kurią aptarėme aukščiau. Maskvoje derybų eiga buvo idėmiai sekama — 1499 m. gegužės mėn. į LDK išvykęs Ivano III pasiuntinys turėjo sužinoti, ar į LDK buvo atvykę Moldavijos pasiuntiniai ir ar sudaryta sutartis⁶⁰.

1499.V.14 į Vilnių atvyko Džurža ir raštininkas Matvejus (M penktoji: LM-5, 215). LM knygoje prieš jų atvežto rašto tekstą yra įrašas: „Prie Jonuškos, raštininko, Vilniuje, gegužės 14, indikcija 2“ (t. y. 1498.IX.1—1499.VIII.31) ir kustodija „Pasiuntinybė“, pats rašto tekstas įrašytas jau kitame knygos lape. A. Jablonovskis ir I. Bogdanas cituoto įrašo ir Stepono III rašto teksto tarpusavyje nesusiejo, todėl pirmasis jį datavo 1496 m. su klaustuku, o antrasis — 1496 metais⁶¹.

Džurža ir Matvejus (M penktoji) prašė, kad Aleksandras savo sutarties raštą parašytų pagal jų atvežtą projektą. Kaip matyti iš Aleksandro atsakymo Moldavijos pasiuntiniams⁶², jis ir Ponų taryba pasiuntiniams prisiekė ir įteikė sutarties raštą, rašytą „pagal paprotį“. LDK pasiuntiniai Maskvoje, kurių įgaliojamasis raštas rašytas Vilniuje 1499.VI.5, pranešė Ivanui III, kad Aleksandras įvykdė jo prašymą ir su Stepono III pasiuntiniais sudarė sutartį⁶³. Vadinasi, Aleksandro priesaika įvyko po Moldavijos pasiuntinių atvykimo į Vilnių 1499.V.14 ir prieš 1499.VI.5 — LDK pasiuntinių išsiuntimą į Maskvą.

Po Aleksandro priesaikos į Moldaviją išvyko virtuvininkas Petras Aleknavičius ir F. Gavrilavičius (LDK septintoji: LM-5, 216). Jų vežtas raštas nedatuotas. A. Jablonovskis šį Aleksandro raštą datavo 1496 m. su klaustuku, I. Bogdanas — 1496 metais⁶⁴.

Ivano Isajevičiaus ir raštininko Tomo (M šeštoji: LM-5, 216) atvežtame nedatuotame Stepono III atsakomajame rašte rašoma,

⁵⁹ Jabłonowski A. Sprawy wołoskie... S. 68; Documentele... P. 386.

⁶⁰ Сб. РИО. Т. 35. № 58. С. 276.

⁶¹ Jabłonowski A. Sprawy wołoskie... S. 69; Documentele... P. 397.

⁶² LM-5, 215 v.

⁶³ Сб. РИО. Т. 35. № 61. С. 281.

⁶⁴ Jabłonowski A. Sprawy wołoskie... S. 71; Documentele... P. 407.

kad Steponas III iš pradžių nesutiko su P. Aleknavičiaus ir F. Gavriliavičiaus (LDK septintoji) atvežtu Aleksandro sutarties raštu, nes jame buvę „daug dalykų pridėta“. Tačiau po ilgų derybų Steponas III, jo sūnus Bogdanas ir Moldavijos taryba prisiekė LDK pasiuntiniams (LDK septintoji). Stepono III sutarties raštas buvo parašytas pagal ankstesnįjį moldavų projektą (atvežtą į LDK M penktosios). I. Isajevičius ir Tomas (M šeštoji), be minėto Stepono III sutarties rašto, atsivežė ir Aleksandro sutarties raštą parašyti pagal ankstesnįjį moldavų projektą. Kartu moldavų pasiuntiniai pasiūlė saliamonišką sprendimą. Jei Aleksandru bus sudėtinga duoti naują sutarties raštą bei iš naujo prisiekti, Moldavijos pasiuntiniai atsivežtąjį Aleksandro raštą išsiveš atgal, o Aleksandras pasilikis atvežtąjį Stepono III sutarties raštą. Vadinas, bus galima laikyti, kad sutartis sudaryta, ir „visi matys, kad tavo draugams esu draugas, o nedraugams — nedraugas“. Kaip matyti iš Aleksandro atsakymo I. Isajevičiui ir Tomui, Stepono III sutarties raštas buvo priimtas, o Moldavijos pasiuntiniai išsivežė pirmąjį Aleksandro sutarties raštą⁶⁵. Aleksandro atsakymą pasiuntiniams A. Jablonovskis datavo 1496 m. su klaustuku, I. Bogdanas — 1496 metais⁶⁶.

I. Bogdanas savo publikacijoje paskelbė Stepono III sutarties su Aleksandru rašto tekstą, rašytą 1499.IX.14 Sučavoje, taip pat aprašė prie jo prikabintus Stepono III, jo sūnaus Bogdano ir paminėjo aštuoniolikos moldavų bajorų — devynių „dešinėsios pusės“ ir devynių „kairiosios pusės“ — antspaudus. Stepono III sutarties raštas buvo saugomas Radvilų archyve Nesvyžiuje⁶⁷. Lenkų istorikas J. Jakubovskis straipsnyje apie LDK valstybinį archyvą paskelbė Radvilų archyvo Nesvyžiuje 1768 m. aprašą, kurio antroje dalyje Nr. 11 minimas Moldavijos valdovo 1499 m. sutarties su Aleksandru raštas rutėnų kalba. J. Jakubovskis nurodo, kad šią sutartį archyvaras Puljanovskis įtraukęs į 1902 m. sudarytą „Papildomą Nesvyžiaus pergamentų katalogą“⁶⁸. Tikriausiai čia minimas tas pats Stepono III 1499.IX.14 sutarties raštas.

1499.IV.15 Krokuvoje buvo sudaryta, o 1499.VII.12 Hirlėjuje patvirtinta Lenkijos ir Moldavijos taikos sutartis. Istoriografijoje vieningai pabrėžiama, kad, sudarius šią sutartį, Steponas III galutinai išsivadavo iš vasalinės, nors iš esmės tik formalios, priklausomybės Lenkijai ir šalia Jono Alberto atsistojo kaip lygiateisis suverenų valdovas.

Lenkijos ir Moldavijos taikos sutarties, kurios tekste Jonas Albertas atstovavo ir savo broliams Aleksandru bei Zygmantui, projektas buvo parengtas dar 1498 metais⁶⁹. Aleksandras 1499.II.6 laiške Jonui Albertui dėkojo už tai, kad, sudarydamas tarptautines sutartis, jis neužmiršta brolio ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės,

⁶⁵ LM-5. 217.

⁶⁶ Jabłonowski A. Sprawy wołoskie... S. 74; Documentele... P. 405.

⁶⁷ Documentele... Nr. 179, P. 442—444.

⁶⁸ Jakubowski J. Archiwum państwowie W. X. Litewskiego i jego losy // Archeion. W-wa, 1935. T. 9. S. 6, 15.

⁶⁹ Materiały do dziejów dyplomacji Polskiej... Nr. 22. S. 57—59.

bet kartu pabrėžė, kad LDK su Moldavija visuomet turėjusi atskiras sutartis ⁷⁰.

Po sutarties sudarymo Aleksandras pasiuntė pas Steponą III pasiuntinį prašydamas tarpininkauti, sprendžiant konfliktą su Rusų valstybe taikiu būdu (LDK aštuntoji: dokumentai neišlikę; ši pasiuntinybė minima LDK devintosios), tačiau Stepono III pasiuntiniai Maskvoje nieko nelaimėjo ⁷¹. 1500 m. gegužės mėn. Rusų valstybė pradėjo karo veiksmus prieš LDK. Netrukus, gegužės mėn. pabaigoje ar birželio mėn., į Moldaviją išvyko raštininkėlis (dijokas) Bogušas (LDK devintoji: LM-5. 237). Jo uždavinys buvo palenkti Steponą III Aleksandro pusėn, o tam buvo išvardyti visi Ivano III „nusikaltimai“ dėl sutarties su Aleksandru sulaužymo. Steponui III buvo primintas ir jo dukters bei anūko likimas patekus Ivano III nemalonėn ir dėl to Maskvoje iškilęs naujo sosto įpėdinio klausimas. Tačiau Steponas III buvo linkęs išsaugoti neutralią poziciją. Atsakydamas per raštininką Konstantiną (M septintoji: LM-5. 237v), Steponas III detalai pakartojo visus Ivano III kaltinimus Aleksandru. Raštininkas Konstantinas iš Vilniaus išvyko į Maskvą, o vežtojo Stepono III rašto Ivanui III tekstas buvo įrašytas į LM knygas ⁷².

Aleksandrą 1501.XII.12 išrinkus Lenkijos karaliumi, jo, o vėliau ir Žygimanto Senojo (1506—1548) diplomatiniais ryšiais su Moldavijos valdovais rūpinosi Lenkijos pasiuntinybių tarnyba.

Apžvelgę LDK diplomatinius santykius su Moldavija 1492—1501 m., galime teigti, kad LDK užsienio politika Moldavijos atžvilgiu buvo kur kas neutralesnė nei Lenkijos. Tačiau skirtumas buvo sąlygiškas ir nerealizuotas, o konkretūs LDK diplomatijos veiksmai buvo koordinuojami su Lenkijos diplomatija. Štai todėl Aleksandro ir Stepono III sutartis buvo įforminta tik po to, kai savo santykius su Moldavija išsiaiškino Lenkija. Nei LDK, nei Moldavijai tarpusavio sutarties sudarymas nebuvo per daug aktualus, abi pusės puikiai suprato nedidelę tokios sutarties praktinę reikšmę. Ją sudariusi, Lietuva naujo sąjungininko diplomatinėje kovoje su Rusų valstybe neįgijo. Rumunų istorikas N. Jorga pažymi, kad Steponas III sutartimi su Aleksandru sustiprino Moldavijos politinį savarankiškumą, galutinai įformino jos santykius su Jogailaičių dinastija ⁷³. Tačiau reikia pridurti, kad tai buvo padaryta neilgam, nes XVI a. antrajame dešimtmetyje Moldavija pateko visiškai Osmanų imperijos vasalinėn priklausomybėn ⁷⁴.

Lenkijos ir Lietuvos pagalbos viena kitai klausimą nuolat lydėjo abiejų valstybių politinės sąjungos (unijos) problema. Taip

⁷⁰ LM-5. 333.

⁷¹ Ten pat. 273v.

⁷² Ten pat. 239.

⁷³ Jorga N. Polonais et Roumains: Relations politiques, économiques et culturelles. Bucarest, 1921. P. 23.

⁷⁴ Гонца Г. В. К истории молдавско-турецких отношений начала XVI в. // Россия, Польша и Причерноморье в XV—XVIII вв. М., 1979. С. 59; Гонца Г. В. Молдавия... С. 106—107.

buvo 1493 ir 1496 metais. Kai 1498 m. Lenkijos žemes nuniokojo turkų daliniai, ji kreipėsi pagalbos į LDK. Pasinaudojusi proga, pastaroji iškėlė reikalavimą sunorminti tarpusavio santykius. Lietuvos atstovai 1499 m. vasario mėn. Krokuvoje pareiškė, kad tarp valstybių sudarytos sutartys nėra „lygūs ir teisingi susitarimai“, o tokių Ponų tarybos protėviai niekada nenorėjo laikytis⁷⁵.

Nustatėme 9 LDK pasiuntinybes į Moldaviją 1492—1500 metais. (Lenkų istorikai yra suskaičiavę 12 Lenkijos pasiuntinybių 1492—1506 metais⁷⁶.) Beveik visų LDK pasiuntinybių narys buvo F. Gavrilavičius, LDK taurininkas (1494—1496). Jį pagrįstai galime vadinti LDK diplomatinį santykių su Moldavija specialistu — per aštuonerius metus Moldavijoje jis lankėsi septynis kartus. Tai ne išskirtinis atvejis, nes LDK pasiuntinybių tarnyboje XV a. pabaigoje jau buvo susiklosčiusi specializacija pagal valstybes. Antrasis iš dviejų pasiuntinių, kaip F. Gavrilavičius, būdavo diplomatinį santykių su viena ar kita valstybe žinovas ir patyręs reikalų tvarkytojas⁷⁷. F. Gavrilavičius 1486 m. lankėsi Maskvoje, ten turėjo išvykti ir 1493 m. pradžioje, tačiau buvo iš kelio atšauktas ir pakeistas kitu pasiuntiniu⁷⁸. Pasitraukęs iš diplomatinės veiklos, F. Gavrilavičius 1501—1522 m. buvo Gardino pilininkas⁷⁹.

F. Četvertinskis pirmosios Aleksandro pasiuntinybės į Moldaviją vadovu buvo paskirtas neatsitiktinai. Kilęs iš senos Voluinės kunigaikščių giminės⁸⁰, jis buvo Braclavo, toliausiai į pietus išsikišusio ir netoli Moldavijos sienos esančio LDK atsparos punkto, vietininkas. Maršalka V. Kučiukavičius, 1494—1495 m. Voluinės Vladimiro vietininkas, Moldavijoje lankėsi tris kartus, į kitas valstybes nebuvo siųstas. Rūmų virtuvininkas P. Aleknavičius vėliau, 1507—1508 m., du kartus lankėsi Maskvoje kaip LDK pasiuntinybių narys, dažnai dalyvavo derybose su rusų pasiuntiniais bei jų priėmimuose⁸¹.

Nors LDK pasiuntinybių tarnyba tiesiogiai diplomatinis ryšius su Moldavija palaikė trumpą laiką, tačiau tai buvo komplikotas abiejų valstybių užsienio politikos periodas. LDK pasiuntinybių tarnyba įrodė, kad ji yra pasirengusi spręsti sudėtingus ir netikėtai iškilusius užsienio politikos uždavinius.

⁷⁵ LM-5. 333—335 v.

⁷⁶ Historia dyplomacji Polskiej. T. 1. S. 573.

⁷⁷ Банёнис Э. Д. Посольская служба Великого княжества Литовского (середина XV в.—1569 г.). Автореф. дис. ... канд. ист. наук. Вильнюс, 1982. С. 16.

⁷⁸ LM-5. 153, 153v, 158.

⁷⁹ Boniecki A. Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewskiem w XV i XVI wieku. W-wa, 1887. S. 178.

⁸⁰ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. W-wa, 1895. S. 36.

⁸¹ Сб. РИО. Т. 35. С. 482—485.

ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ СВЯЗИ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО И МОЛДАВСКОГО КНЯЖЕСТВА В 1492—1501 ГГ.

Э. БАНЕНИС

Резюме

Договором 1462 г. воевода молдавский Стефан III (1457—1504) признавался вассалом короля польского Казимира, одновременно являвшегося и великим князем литовским (1447, 1440—1492). В 1492 г., по избрании королем польским Яна Ольбрехта (1492—1501), а великим князем литовским — Александра (1492—1506), выяснилось, что взаимоотношения между Великим княжеством Литовским (ВКЛ) и Молдавией формально не определены. Готовность заключить договор о дружбе декларировалась уже в первых обоюдных посланиях Александра и Стефана III.

Соседние с Молдавией государства плели вокруг нее клубок политических противоречий и дипломатических интриг. Каждое из них желало подчинить Молдавию для осуществления своих далеко идущих политических замыслов в Центральной и Юго-Восточной Европе. Те же причины определяли и внешнюю политику Польши, в которой был расчет на поддержку со стороны ВКЛ.

ВКЛ в 1494 г. заключило мирный договор с Русским государством и считало конфликт окончательным исчерпанным. ВКЛ предложило Польше объединить усилия и активными действиями пресечь опустошительные набеги крымских татар на южные земли ВКЛ и Польши. Для этого предлагалось также выйти к Черноморскому побережью и овладеть Киллией и Белгородом, занятыми Османской империей в 1484 г.

В 1497 г. войска Польши и ВКЛ двинулись к молдавской границе. Войска Польши в сентябре неудачно пытались осадить Сучаву, однако были разгромлены молдаванами в Козинском лесу. Войска ВКЛ так и не пересекли молдавскую границу. Одни историки поведение войск ВКЛ объясняют тем, что якобы еще в 1496 г. между ВКЛ и Молдавией был заключен дружественный договор (Л. Е. Семёнова), другие — решительным дипломатическим демаршем союзника Молдавии — Русского государства (Н. А. Мохов, Г. В. Гонца). Изучение международного положения, основных направлений внешней политики ВКЛ и его взаимосвязей с Польшей в конце XV в. позволяет несколько иначе оценивать события 1497 г. Основной проблемой политики ВКЛ на юго-востоке были его отношения с Крымским ханством. Поэтому политика и действия ВКЛ до определенной степени совпадали с намерениями Польши. Но ввязываться в военную авантюру Польши в Молдавии, которая была только первым этапом широкомасштабных планов Польши в Центральной и Юго-Восточной Европе, феодалы ВКЛ не желали. В 1497 г. выявилось также расхождение между феодалами ВКЛ и великим князем Александром. Александр — представитель династии Ягеллонов — испытывал постоянное давление со стороны Польши, да и сам изъявлял готовность поддерживать ее внешнеполитические акции.

Изучение дипломатической переписки Александра и Стефана III показывает, что она продолжалась и после 1496 г., а не прекратилась в 1497 г., как это датируют издатели переписки А. Якубовский и И. Богдан. Результатом продолжавшихся дипломатических сношений ВКЛ и Молдавии был договор о дружбе: присяга Александра состоялась в мае 1499 г. в Вильнюсе, Стефана III — 14 сентября 1499 г. в Сучаве. Заключив договор (15 апреля 1499 г. в Кракове, 12 июля 1499 г. в Хирлее) с Яном Ольбрехтом, Стефан окончательно освободился от вассальной зависимости от королей польских, предотвратил военную угрозу со стороны Польши и наряду с Ягеллонами превратился в равноправного господара суверенного государства. Следует отметить, что ВКЛ оформило договор с Молдавией только после того, как Польша определила с ним свои отношения.

Посольская служба ВКЛ в 1492—1501 гг. проявила организационные спо-

способности в решении внезапно возникших проблем международных связей ВКЛ. Федько Гаврилович в течение восьми лет побывал в Молдавии семь раз. В дипломатической деятельности Ф. Гавриловича наиболее ярко проявилась специализация дипломатов ВКЛ по определенным странам.

Gauta 1986.05.22

Trumpai apie autorių

Gimė 1948 m. Ist. m. kandidatas (1982). Nuo 1987 m. LTSR MA Istorijos instituto mokslinis sekretorius. Lietuvos Metrikos Probleminės grupės vadovas (nuo 1985 m.). Tyrinėja Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės centrinių valdymo organų struktūrą, jų archyvą.